

doi:10.5559/di.25.1.11

**Robert Jackson
SIGNPOSTS – POLICY
AND PRACTICE FOR
TEACHING ABOUT
RELIGIONS AND
NON-RELIGIOUS
WORLD VIEWS IN
INTERCULTURAL
EDUCATION**

Council of Europe Publishing, Strasbourg,
2014., 130 str.

Knjiga Vijeća Europe pod nazivom *Signposts – Policy and Practice for Teaching About Religions and Non-Religious World Views in Intercultural Education* rad je Zajedničke provedbene grupe obrazovnih stručnjaka Vijeća Europe (Joint Implementation Group, JIG) i Europskoga Wergeland centra o obrazovanju za demokratsko građanstvo, ljudska prava i interkulturalnu svijest (European Wergeland Centre, EWC), pod vodstvom sveučilišnoga profesora i voditelja Roberta Jacksona, o načinu provedbe Preporuke Vijeća Europe o religioznoj i nereligioznoj dimenziji interkulturalnog obrazovanja (Recommendation CM/Rec(2008)12) u zemljama članicama Europske unije. Temeljno tematsko pitanje koje se provlači kroz sadržaj Preporuke i "Signposts" jest: kako poučavanje religioznih i nereligioznih uvjerenja i svjetonazora pridonosi interkulturalnom obrazovanju u školama zemalja Europske unije u 21. stoljeću? Knjiga je namijenjena u prvom redu kreatorima obrazovnih politika, školama i visokoškolskim

ustanovama nastavničkoga smjera na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, ali i svim zainteresiranim odgojnim stručnjacima, kao kvalitetan stručni edukativni alat u poticanju razvoja građanske kompetencije i interkulturalnih vještina kod učenika, učitelja i nastavnika. Sadržaj knjige koncipiran je u 10 poglavlja (11-102), nakon čega se donosi bogat pregled literature (103-114), cjelovit tekst Preporuke (115-122) i prilozi (115-127). Svako se poglavlje zbog svoje sadržajne raznolikosti može rabiti kao didaktički alat u vođenju ili moderiranju dijaloga u školi, kao koristan materijal za edukaciju učenika ili za stručno osposobljavanje učitelja i nastavnika u osnovnim i srednjim školama te kao vodič za daljnja akcijska istraživanja u razrednom i školskom okruženju.

Zaključak Provedbene grupe stručnjaka pod vodstvom profesora Jacksona o temeljnoj svrsi "Signposts" bio je da ovdje nije riječ o krutim europskim pravilima i normama za donositelje obrazovnih odluka, nego o pružanju konkretnih i poticajnih smjernica koje mogu biti korisne u provođenju kreativnoga dijaloga u razredu i školi, u ozračju međusobne tolerancije, među učenicima različite životne dobi, odgojnih i svjetonazorskih obrazaca te kulturno-povijesnoga, religijskoga i tradicijsko-obiteljskoga naslijeđa.

Prvo poglavlje (13-20) – *The recommendation: background, issues and challenges* – uvodi čitatelja u dublje razumijevanje temeljnih ciljeva i svrhe dokumenta Preporuke iz 2008. godine, pri čemu se ističe da upravo "Signposts" može olakšati tematske rasprave, promišljanja i djelovanja na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini o svim sadržajnim točkama Preporuke. Iako do 2002. godine u europskim obrazovnim politikama rad na interkulturalnom obrazovanju nije obuhvaćao religijsku dimenziju, objavljivanje Preporuke, nakon Bijele knjige o međukulturalnom dijalogu – "Živimo zajedno jednaki u dostojanstvu" – značilo je velik iskorak u prihvaćanju religijske dimenzije, u povezanosti s kulturnom raznolikosti kao važnog aspekta in-

terkulturnog obrazovanja. Predloženi oblik interkulturnog obrazovanja kakav donosi Preporuka, a objašnjava "Signposts", obogaćen je mnogim dosadašnjim oblicima religijskog obrazovanja u Europi, pa se može prilagoditi i raznim konfesionalnim oblicima vjerske nastave u javnim školama. Preporuka ima cilj razvoj vještina, stavova i spoznaja koje olakšavaju međukulturno i međureligijsko (međuvjersko) razumijevanje, ali do toga se cilja ne može doći ako ga ne podržavaju visokoškolske ustanove koje osposobljuju učiteljski i nastavnički kadar. S obzirom na to da Preporuka dotiče temu religijskog obrazovanja i konfesionalne vjerske pouke, što detaljnije objašnjava "Signposts", ova je knjiga to zanimljivija i korisnija jer pomaže donositeljima obrazovnih odluka na nacionalnoj razini u razmatranju i analizi postojećih modela religijskog / vjerskog odgoja u vlastitim javnim školama.

Drugo poglavlje (21-26) – *Introducing Signposts and its key themes* – upozorava na važan aspekt promatranja religije kao kulturnoga fenomena s transcendentnim referencijama i na pojmovno razlikovanje između "razumijevanja religije/a" i "religijskog razumijevanja" (Cox, 1983) u kontekstu interkulturnog obrazovanja.

Treće poglavlje (27-32) – *Terminology associated with teaching about religions and beliefs* – dotiče pitanje terminologije u školskoj i akademskoj literaturi koja se rabi u religijskom obrazovanju, a koja nerijetko predstavlja pravo 'minsko polje' za međureligijski i među(inter)kulturni dijalog. Glavni razlog tomu jesu, prema mišljenjima pojedinih stručnjaka, različita shvaćanja i asocijacije u različitim nacionalnim kulturnim kontekstima (Akkari, 2012). Upravo je pokušaj nadvladavanja te terminološke zbrke doveo do definiranja sa-

da već ustaljena pojma "religiozna činjenica" (Debray, 2002), koji se nerijetko upotrebljava u akademskim krugovima i u stručnoj literaturi.

Četvrto poglavlje (33-46) – *Competence and didactics for understanding religions* – donosi, u skladu s publikacijom Vijeća Europe "Developing intercultural competence through education" (Barrett i sur., 2013) – temeljne sastavnice interkulturalne kompetencije koju treba razviti kod učenika kroz ishode religijskog obrazovanja u školi. Među kojima ističu se: njegovanje senzibiliteta za različitost religija i nereligioznih uvjerenja kao elementa koji pridonosi bogatstvu Europe; promicanje građanskoga duha u izražavanju vlastita identiteta; poticanje sposobnosti nepristrana analiziranja i interpretiranja mnogih raznovrsnih informacija koje se odnose na raznolikost religija i nereligioznih uvjerenja, ne dovodeći u pitanje potrebu poštivanja učenikovih religioznih ili nereligioznih uvjerenja i bez obzira na vjerski odgoj koji je dan izvan sfera javnog obrazovanja.

Budući da je svako poglavlje knjige popraćeno ilustrativnim materijalima za edukativni rad 'na terenu', u knjizi se navode i dva glavna didaktička pristupa razvoju religijske dimenzije interkulturnog obrazovanja, a to su: interpretativni (Jackson, 1997, 2004, 2011; Moulin, 2011) i dijaloški (Weisse i Knauth, 1997; Jackson, 2004; Keast, 2007; Leganger-Krogstad, 2011; Ipgrave, 2001, 2003, 2013; Castelli, 2012). Knjiga ne obiluje samo informacijama o glavnoj temi nego i upućuje na važne europske publikacijske izvore.

Peto poglavlje (47-58) – *The classroom as a safe space* – polazi od teze F. Gobba da u usredotočenosti na religiozna i nereligiozna uvjerenja i svjetonazore u interkulturnom obrazovanju treba staviti poseban naglasak na "unutarnju različitost", možda više nego na onu "izvanjsku", jer je homogeno kulturni, jezični i vjerski nacionalni (ili etnički) identitet češće povijesni izum nego povijesna stvarnost (Gobbo, 2012). Navedeni didaktički pristupi, prema mi-

šljenju Provedbene grupe, trebaju uspostaviti u razredu i u školi atmosferu otvorene razmjene mišljenja i uvjerenja među učenicima. Ta pozitivna i 'neosuđujuća' razredna atmosfera i opća školska klima obuhvaća sadržaj pojma "sigurno okruženje" ("a safe space"). Posebno je vrijedan prikaz karakteristika "sigurnog okruženja", kako su to naveli studenti socijalnog rada u SAD-u u jednom od istraživanja na tu temu (Holley i Steiner, 2005). Uz navedeno, u ovom se poglavlju iznose rezultati istraživanja iz raznih zemalja s različitim obrazovnim politikama i strategijama o ulozi religijske dimenzije interkulturnog obrazovanja (iz Engleske, Švedske, Estonije, Norveške, Francuske i Nizozemske). Vrijednost objavljenoga sadržaja to je veća što se relativno detaljno iznose primjeri provedenoga projekta Europske komisije REDCo (Religion in Education: a Contribution to Dialogue or a Factor of Conflict in Transforming Societies of European Countries; Jackson, 2012a), koji upućuju na zajednički zaključak o tome da je religijska komponenta u interkulturnom obrazovanju nužna za promicanje tolerancije, međusobnog poštivanja i socijalne kohezije. Vrijednost ovih prikaza europskih istraživanja leži i u tome što nude, za mnoge europske zemlje još uvijek nove, metode i strategije dijaloga među učenicima različite tradicijsko-kulturne pozadine, kao što je dijaloški pristup srednjoškolaca prema osnovnoškolcima po principu 'učenik veleposlanik – učenik građanin' (Ipgrave i McKenna, 2007; Castelli, 2012; Ipgrave, 2013).

Šesto poglavlje (59-66) – *The representation of religions in the media* – usredotočuje se na medijske prikaze religija i kritičku prosudbu učenika. Knjiga nas o ovoj temi ponovno upućuje na važne projekte

Vijeća Europe, kao što su: "Autobiography of Intercultural Encounters through Visual Media", kojemu je cilj pomoći mladima u kritičkom prosuđivanju medijskih prikaza religijskih i kulturnih materijala, i "Young People Combating Hate Speech Online running between 2012 and 2014". Korisna je informacija da je do sada provedeno vrlo malo istraživanja o tome kako mladi rabe internet kao resurs za učenje o raznim religijama (značajnije istraživanje provedeno je u Švedskoj, više u: Ziper-novszky, 2010, 2013), što može biti dobar poticaj i putokaz zainteresiranim mladim istraživačima za daljnja istraživanja.

Sedmo poglavlje (67-76) – *Non-religious convictions and world views* – donosi temeljnu odrednicu Vijeća Europe glede odnosa prema religioznom i nereligioznom svjetonazoru kao dimenziji interkulturnog obrazovanja, a ona se očituje u tome da Vijeće podupire pravo na slobodu vjeroispovijedi, ali i na nereligiozna uvjerenja i svjetonazore (Vijeće Europe, 2008a). Pritom se posebno naglašava da Vijeće Europe pozdravlja i poštuje religiozna uvjerenja i svjetonazore u svoj svojoj pluralnosti kao oblik etičkog, moralnog, ideološkog i duhovnog izražavanja pojedinih europskih građana, vodeći računa o razlikama između samih religija i okolnosti u pojedinoj zemlji (Vijeće Europe, 2007).

No u ovom se poglavlju, kao ni u preostalim poglavljima knjige, nigdje jasno ne definira što obuhvaća pojam "nereligiozna uvjerenja", nego se on koncipira kao "kulturalna činjenica" u okviru širega područja društvene raznolikosti. Slična se terminološka zbrka vidi i u definiranju pojmov "životni stav" i "svjetonazor". S druge pak strane, ono što se jasno podastire čitatelju jest informacija da se sve religije mogu smatrati svjetonazorom (religija kao podskup širega pojma "svjetonazor"), ali ne i svi svjetonazori religijama. Temeljno pitanje koje se indirektno provlači kroz poglavlje jest: je li realno i praktički moguće povezati razmatranje nereligioznih i religioznih svjetonazora i

životnih stavova u kontekstu interkulturalnog obrazovanja u školama? Provedbena grupa stručnjaka smatra da je to moguće, dajući primjer Castellijeva modela "dijaloga vjere i uvjerenja", kojemu je cilj integriranje različitih stajališta učenika (Castelli, 2012). Vrijedan doprinos ovoj temi jesu konkretni primjeri mnogih europskih zemalja, u kojima se video-konferencijama povezivalo učenike iz različitih europskih škola u konstruktivan dijalog o navedenoj temi.

Osmo poglavlje (77-86) – *Human rights issues* – progovara šire o temi obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Tako se navodi da se obrazovanje za demokratsko građanstvo usredotočuje prije svega na demokratska prava i odgovornosti te na aktivno sudjelovanje u odnosu na građanske, političke, socijalne, ekonomske, pravne i kulturne sfere društva, dok se obrazovanje za ljudska prava odnosi na širi spektar ljudskih prava i temeljnih sloboda (Vijeće Europe, 2010). Posebna se pažnja usmjerava na prava roditelja i skrbnika o odgoju i obrazovanju djece, za što se navodi da je, prema čl. 2 Prvog protokola Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, država dužna poštovati pravo roditelja na obrazovanje djece u skladu s njihovim vjerskim i filozofskim uvjerenjima (OSCE, 2007). Jedno od problemskih pitanja koja se obrađuju u ovom poglavlju jest i rješavanje potencijalnog sukoba oko različitih interpretacija ljudskih prava na individualnoj i kolektivnoj razini, što bi u nekim situacijama moglo značiti ugrozu tzv. "sigurnom okruženju" u školi.

Deveto poglavlje (87-98) – *Linking schools to wider communities and organisations* – posebno se usredotočuje na učitelje i na-

stavnike i na važnost njegovanja njihova pozitivnog odnosa s roditeljima, lokalnom zajednicom, ali i s vjerskim i nevjerskim ustanovama i organizacijama.

Sadržaj knjige završava desetim poglavljem (99-102) – *Promoting further discussion and action* – kojim se potvrđuje prvotna nakana autorskoga tima iskazana već u uvodnoj riječi: da "Signposts" ima narav "priručnika", a ne međunarodnoga zakonskog akta. Riječ je, kako se u knjizi navodi, o "prilagodljivom radnom tekstu" za bolje, kvalitetnije i uspješnije provođenje postavljenih ciljeva i zadataka u promicanju religiozne i nereligiozne dimenzije interkulturalnog obrazovanja.

Iako pojedine nacionalne obrazovne politike već imaju vlastitu razrađenu strategiju razvoja interkulturalnog obrazovanja, "Signposts" zajedno s Preporukom čini vrijedan doprinos općoj Strategiji obrazovanja Vijeća Europe od 2014. do 2016. (Council of Europe's Strategy for Education 2014-2016), napose njegovu radu na demokratskim i interkulturalnim kompetencijama i njezinu Akcijskom planu za različitosti. Stručni savjeti i kreativne ideje koje pruža ova knjiga izvrstan su putokaz i u kreiranju kvalitetnije profesionalne prakse na regionalnoj i lokalnoj razini, gdje se na suradnju škole s vanjskim dionicima gleda kao na društveno-kulturni, a ne samo obrazovni, imperativ. S obzirom na tematiku, "Signposts" bi zajedno s Preporukom trebao biti prepoznat kao stručna literatura i metodički vodič i u visokoškolskim ustanovama koje educiraju učitelje i nastavnike religijskog / vjerskog odgoja i obrazovanja u javnim školama Republike Hrvatske.

Putokazi Vijeća Europe dani su nam, a na nama je da se po njima kvalitetno, kompetentno i dugoročno korisno znamo kretati.

Ksenija Rukavina Kovačević